OBSERVAȚII PRIVIND TRATAREA DIALECTELOR LIMBII ROMÂNE, PROBLEMA DATĂRII LEXEMELOR ŞI VALORIFICAREA SURSELOR ÎN NOUL *DICȚIONAR ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE*[*]

VICTOR CELAC

1. Eterna problemă a lexicografilor din toate timpurile şi din toate ţările, care şi-au propus să facă lexicoane ale limbilor contemporane lor, a fost şi este imposibilitatea de a institui o *sincronizare* între descrierea lexicului fixat între coperţile dicţionarului şi evoluţia limbilor respective. În acest sens, amintim butada care spune că un dicţionar este depăşit de evoluţia limbii chiar înainte de a i se usca cerneala tipografică, dar adăugăm că această apreciere, deşi aparent paradoxală, este totuşi prea optimistă; momentul ideal de *sincronizare*, dacă există cu adevărat, corespunde, mai degrabă, nu etapei în care dicţionarul se află în tipografie, ci unei etape mult anterioare – cea a elaborării concepţiei şi a documentării, premergătoare redactării propriu-zise şi altor operaţiuni, adesea la fel de cronofage ca şi redactarea[1].

Româna fiind o limbă în plină dezvoltare, una dintre primele probleme cu care s-au confruntat iniţiatorii noului *Dicţionar etimologic al limbii române* (DELR) a fost aceea de a stabili o serie de criterii realiste privind constituirea

[*] *Dicţionarul etimologic al limbii române* (DELR). Volumul I. *A–B*. Marius Sala, Andrei Avram (redactori responsabili), Doru Mihăescu (responsabil de volum) *et al.*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Editura Academiei Române, Bucureşti, 2011, XLIV + 474 p.

Adresăm sincere mulţumiri colegilor şi profesorilor: Ana-Maria Barbu, Simona Georgescu, Liliana Hoinărescu, Iulia Mărgărit, Nicolae Saramandu, Maria Stanciu-Istrate (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), Cristina Florescu, Gabriela Haja, Carmen-Grabriela Pamfil, Elena Tamba-Dănilă (Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi), Vasile Frăţilă (Universitatea de Vest din Timişoara), Eugenia Bojoga (Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca), Petar Atanasov (Universitatea din Skopje), Marta Andronache, Eva Buchi (Laboratorul ATILF, Nancy) pentru încurajările adresate în timpul elaborării acestui text şi observaţiile competente pe marginea unor versiuni în pregătire.

[1] Această problemă a sincronizării nu apare în cazul lexicoanelor consacrate fie unor limbi numite „moarte" – latina din Antichitate sau din Evul Mediu, elina sau greaca bizantină – fie unor etape vechi din evoluţia unor limbi existente: *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali.* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987); *Dictionnaire de l'occitan médiéval* (site Internet: http://www.dom.badw-muenchen.de); *Dictionnaire étymologique de l'ancien français* (site Internet: http://www.deaf-page.de). În aceste cazuri nu există acea „cursă contra cronometru" cu evoluţia limbii (pentru că nu mai există *evoluţie a limbii*), ci doar problema stabilirii corpusului exhaustiv de surse şi a valorificării lui complete şi corecte.

FD, XXXI, Bucureşti, 2012, p. 205–226

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

inventarului de lexeme ce vor figura în dicționar. În acest sens, s-a convenit ca inventarul de cuvinte din DELR să înglobeze nomenclaturile următoarelor cinci dicționare: DA, CADE, SDLR, DLR şi DEX, la care să se adauge, „în mod excepțional, [...] cuvinte cunoscute vorbitorilor, dar omise, din diverse motive, din sursele menționate" (DELR, *Norme Lexicografice,* p. XV). Această limitare trebuie apreciată mai ales ca un semn de înțelepciune a responsabililor DELR, pretenția de exhaustivitate fiind un ideal irealizabil.

2. Dicționarul propriu-zis este precedat de o prefață semnată de acad. Marius Sala (p. V–VI), de un foarte dens studiu introductiv intitulat *Structura DELR. Motivarea principalelor opțiuni lexicografice şi etimologice,* semnat de Cristian Moroianu (p. VII–XIV), de *Norme lexicografice*, unde se explică detaliat structura articolelor (p. XV–XXXIV), de *Abrevieri* (p. XXXV–XXXVI) şi de *Bibliografie* (p. XXXVII–XLIII), fiind urmat de un indice complet al tuturor lexemelor şi variantelor din volum (p. 325–473).

Primul alineat al fiecărui articol din DELR conține următoarele elemente principale: cuvântul-titlu, categoria gramaticală, sensul (în română şi în traducere franceză), cea mai veche atestare cunoscută, variantele lexicale. În cazul cuvintelor din fondul lexical moştenit (din latină sau din substrat) se precizează şi formele din dialectele sud-dunărene (în măsura în care există).

În al doilea alineat, consacrat etimologiei, se indică, pe primul loc, etimologia acceptată de către autorii DELR, apoi, când este cazul, după două bare [//], alte soluții etimologice propuse de înaintaşi, dar considerate mai puțin sustenabile în DELR. Limba română, din perspectiva cercetărilor actuale, are cuvinte a căror origine rămâne necunoscută, deşi unii lingvişti din trecut sau din zilele noastre au avansat diverse ipoteze etimologice; în situații ca acestea, DELR menționează, pe primul loc, faptul că etimologia este necunoscută, apoi, după două bare, citează diverse soluții, pe care le califică *ipso facto* drept nesatisfăcătoare (s.v. *abagiubă, alac*[1]*, aprig, arnici, bade, balmoş, băga* etc.). În spiritul aceleiaşi atitudini prudente, în alte situații în care etimologia nu se poate considera clarificată, DELR înclină spre una dintre soluțiile avansate, menționând-o pe primul loc, dar precedând-o de calificativul „et[imologie] nes[igură], probabil ...", urmând ca după două bare să se menționeze celelalte soluții etimologice, considerate mai puțin plauzibile (s.v. *abur, aburca, aciua, adia, adică, adulmeca, alamă, arăta* etc.). Soluțiile etimologice propuse pentru prima dată în DELR sunt marcate cu un semn special [º] (s.v. *agat, alivancă, ameriza, barcă* etc.)

Al treilea alineat este consacrat familiei lexicale dezvoltate în jurul cuvântului-titlu, adesea menționându-se şi pentru termenii din familie diverse ipoteze etimologice propuse de-a lungul timpului.

Principalele merite ale DELR sunt, după părerea noastră, atât inventarul de termeni extrem de bogat, cât şi înregistrarea scrupuloasă a diverselor soluții etimologice propuse de predecesori, în cazurile controversate. Din acest punct de vedere, dicționarul reprezintă o excelentă sinteză, înregistrând aşadar istoricul soluțiilor etimologice începând cu dicționare precum LM, CDED, apoi PEW,

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

CDDE, DA, DLR, CDER, DEX, continuând cu lucrări importante datorate lui Ovid Densusianu, Sextil Puşcariu, Al. Rosetti ş.a., precum şi cu diverse contribuţii publicate în revistele de specialitate („Dacoromania", „Grai şi suflet", „Bulletin linguistique", „Limba română", „Studii şi cercetări lingvistice", „Cercetări de lingvistică") ori în volume separate precum cele din colecţia „Etymologica" etc.

3. Fiind conştienţi de complexitatea sarcinii de a realiza un dicţionar etimologic în conformitate cu exigenţele lingvisticii actuale, responsabilii DELR au elaborat o concepţie prin care să se asigure, în acelaşi timp, o anumită concizie şi un anumit schematism în prezentarea informaţiilor. În acest context trebuie înţeleasă şi afirmaţia, din finalul studiului introductiv, că forma actuală a DELR este „un compromis decent între ceea ce este de dorit şi ceea ce s-a putut face" (p. XIV).

Dincolo de marea bucurie de a dispune de un nou şi de departe cel mai bogat – pentru porţiunea publicată – dicţionar etimologic al limbii române, consultarea lui ne-a suscitat şi o serie de reflecţii legate de formatul general al dicţionarului, pe care le expunem în cele ce urmează. Suntem perfect conştienţi de faptul că, în ipoteza că autorii şi responsabilii DELR vor fi de acord cu aceste reflecţii, ele nu vor putea fi asumate şi integrate „din mers" în cadrul procesului de elaborare a volumelor următoare. Le expunem totuşi, fiind convinşi că aceste gânduri au legătură cu ceea ce este cercetarea etimologică în esenţa ei. Remarcile noastre stau sub semnul unei exigenţe pe care o credem fundamentală în lingvistica actuală: *necesitatea de a prezenta o analiză explicită a faptelor şi de a evalua, de asemenea, explicit, tradiţia cercetărilor în domeniu*[2].

4. Pentru datarea lexemelor, în DELR se practică o singură formulă: se indică cea mai veche atestare cunoscută. Formula este convenabilă în majoritatea cazurilor, când este vorba de cuvinte care circulă şi în prezent, chiar dacă ele pot să nu facă parte din lexicul fundamental: *adevăr,* atestat începând cu „circa 1500" (probabil *Psaltirea Hurmuzaki*); *aba* „un fel de postav", atestat începând cu „1621" etc. Rămâne însă cazul lexemelor atestate numai în secolele trecute şi ieşite din uz definitiv după aceea. Dacă şi pentru acestea se indică doar cea mai veche atestare, orice cititor poate deduce că lexemul s-a menţinut până în prezent. Pentru a preveni o asemenea interpretare eronată, soluţia care se impune este indicarea, pentru cuvintele ieşite din uz, a unui *interval* delimitat de prima (cea mai veche) şi de ultima (cea mai recentă) atestare cunoscută. De pildă, pentru *beţiţ* „beţiv", DELR (s.v. *beat*) indică datarea „1581", aşa cum şi pentru adjectivul *ager* se indică aceeaşi datare. Spre deosebire de *ager*, atestat continuu până în prezent, *beţiţ* apare exclusiv în câteva dintre tipăriturile lui Coresi, în *Codicele Sturdzan* şi în *Anonymus Caransebensiensis*. În consecinţă, este necesar să se indice *intervalul*: „[din] 1560/1561 [CORESI,TETR.] – [până în] circa 1650 [ANON.CAR.]"[3] (v. *Istoria*

[2] Această viziune ne-a fost indusă de modul în care se prezintă marile dicţionare etimologice: FEW, LEI, DCECH şi, în special, de experienţa noastră nemijlocită la noul *Dicţionar etimologic romanic* (DÉRom).

[3] Siglele surselor sunt explicate în *Bibliografia* DLR, litera *D* [*D–deînmulţit*], Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

limbii române a lui Ovid Densusianu [1938: 493], unde au fost deja semnalate o parte dintre aceste atestări). Pentru *ascunsoare*, DELR (s.v. *ascunde*) indică datarea „1649”. Şi în acest caz ar fi necesar să se precizeze un interval cuprins între data celei mai vechi atestări cunoscute şi data ultimei atestări; în urma unor investigaţii efectuate cu această ocazie, am reperat următoarele limite cronologice pentru *ascunsoare*: „[din] 1566 [CORESI,L.] – [până în] 1688 [BIBLIA]”. Şi mai nepotrivită este simpla indicare a unei datări în cazul hapax-urilor. În cadrul sistemului actual din DELR riscul este acelaşi: cititorii nepreveniţi şi nu numai, pot crede că lexemul se atestă *începând* cu data respectivă şi până în prezent. Este evident că unele datări ar putea fi modificate de contribuţii filologice viitoare. În acest sens, *Normele lexicografice*, p. XX, precizează că „indicarea primei atestări a unui cuvânt are caracter strict orientativ şi provizoriu”, dar acest caracter relativ poate fi admis de la sine pentru orice fel de datare, deci şi pentru ultima atestare ce poate fi stabilită, pentru un lexem oarecare, la un moment dat. Asumarea sarcinii de a elabora o descriere cât mai detaliată a faptelor de limbă şi, implicit, asumarea riscului ca descrierea să fie amendată, îmbunătăţită în viitor, reprezintă unul dintre stimulii care pot face ştiinţa să progreseze. Nivelul de informaţie ştiinţifică disponibilă la un moment se constituie, în mod inevitabil, ca un punct de plecare pentru cercetările ulterioare[4].

În fine, unele cuvinte pot reclama indicarea unei atestări iniţiale izolate, urmată de un interval semnificativ de absenţe ale atestărilor şi apoi de o perioadă de atestări continue până în prezent. Poate fi vorba, de pildă, de termeni ştiinţifici, semnalaţi iniţial numai la Cantemir sau la Milescu Spătaru, apoi atestaţi continuu abia începând din secolul al 19-lea, cum este cazul cu termenul *avocat* – atestat izolat în 1667/1669 [Milescu Spătaru], apoi abia din 1830 [I. Heliade-Rădulescu] şi până în prezent. Credem că această „intrare în detalii” nu este o complicaţie inutilă. Calea de pătrundere, influenţele culturale, epoca sunt complet diferite în 1667/1669 faţă de 1830 şi aceste aspecte au legătură directă cu etimologia.

Pentru exprimarea acestor exigenţe s-ar putea folosi formule concise uzuale precum:

1. „din [anul] XXXX”: interval deschis, înţelegându-se că lexemul este atestat şi în prezent. [evident, uneori datările sunt aproximative (de exemplu, „mijl. sec. 17”)]

2. „în [anul] XXXX”: atestare izolată, hapax.

[4] Propunerea noastră de a indica ultima atestare pentru cuvintele din limba veche poate suscita obiecţia că orice termen din limba veche poate fi recuperat în literatura actuală, pentru efecte stilistice, umoristice, parodice etc. Relevarea unui termen ca *beţiţ* sau *ascunsoare* în scrierile vreunui scriitor din literatura română actuală nu ar însemna automat existenţa lor neîntreruptă în limba română vie, ci, mai degrabă, ar fi un arc peste timp, o recuperare artificială, pe cale livrescă, a termenilor respectivi, aşa cum se întâmplă cu parodierea unor scriitori români din secolele trecute în *Levantul* de Mircea Cărtărescu sau cu recuperarea unor grecisme specifice perioadei fanariote în *Calpuzanii* de Silviu Angelescu. Ca procedeu lexicografic, propunem clasarea separată a acestui tip de atestări: *ascunsoare* : „[din] 1566 [CORESI, L.] – [până în] 1688 [BIBLIA]” [atestările din scriitorii postmoderni XX, XX reprezintă recuperări livreşti ale arhaismului].

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

3. „[din anul] XXXX – [până în anul] XXXX”: interval închis, lexemul nu se mai atestă în prezent.

În cazul *avocat* se combină formulele 1. şi 2.: „în 1667/1669 [Milescu Spătaru]; din 1830 [I. Heliade-Rădulescu]”. Pot apărea şi alte tipuri de combinări, cu preponderenţă în cazul termenilor pătrunşi pe cale cultă. În cazul cuvintelor moştenite sau a împrumuturilor pătrunse pe cale orală (de exemplu, *vreme, plug, oraş* etc.) o absenţă a atestărilor chiar şi pe perioade semnificative nu poate indica o discontinuitate în privinţa uzului respectivilor termeni, ci doar un caracter lacunar al documentării disponibile[5].

5. În privinţa surselor de unde provin atestările, în DELR s-a decis ca acestea să nu fie indicate (*Norme lexicografice*, p. XXI). În consecinţă, cititorul află că, de pildă, adjectivul *activ* este atestat prima dată în 1785, *retroactiv* – în 1832, iar *reactiv* – în 1857, fără să fie ajutat în vreun fel să identifice sursele corespunzătoare. Această decizie ni se pare discutabilă din cel puţin două motive: 1. În cazul atestărilor preluate din lucrări publicate, cititorii interesaţi de izvoare, practic, sunt nevoiţi să refacă cercetările efectuate de redactorii DELR, adică să consulte dicţionarele de referinţă, în primul rând DA şi $TDRG_3$, apoi, dacă nu găsesc sursa, să consulte alte lucrări, ediţii recente cu texte vechi etc. 2. În cazul atestărilor preluate din resurse nepublicate – ne referim la o „bază de date electronice” şi la „arhiva manuscrisă a prof. N.A. Ursu” (menţionate în *Norme lexicografice*, p. XXI) – cititorul se află în imposibilitatea de a preciza sursa[6].

Înţelegem că, în sprijinul deciziei de a nu menţiona sursele, poate fi invocat motivul economiei de spaţiu tipografic, dar credem că acesta nu trebuie să prevaleze. Amintim, în acest context, consideraţiile lui Sextil Puşcariu din *Raportul către comisiunea dicţionarului*, tipărit la începutul primului volum din DA: *Dacă scriem ALECSANDRI, CREANGĂ, CORESI etc., oricare cititor inteligent va găsi răspunsul, pe când dacă prescurtăm A., CR., CO. el trebuie să caute întâi dezlegarea acestor prescurtări, care poate se găseşte tocmai la începutul celuilalt volum. Autorii dicţionarelor fac prescurtările acestea din comoditate şi după îndemnul editorilor, care vreau să cruţe hârtie şi tipar. Noi nu avem nevoie să facem economii de acestea*... (p. XXXIX).

Atragem atenţia asupra faptului că, de vreme ce un autor (redactor) DELR identifică o datare, *indicarea sursei respective în redactarea finală nu necesită un efort suplimentar – munca este deja făcută!* Altfel, în conformitate cu practica

[5] V. o cercetare detaliată privind situaţia din lexicografia franceză la Andronache 2008.

[6] În conformitate cu practica noastră la DÉRom, constatăm cu tristeţe că niciuna dintre datările din DELR nu va fi luată în seamă în lingvistica europeană actuală. În mod concret, în unele articole DÉRom finalizate şi publicate, au fost respinse, doar din acest motiv – lipsa referinţei la sursă –, unele atestări care ar fi cele mai vechi. În cazul sp. *año* „an, 12 luni” s-a dat prima atestare „circa 1140” şi s-a făcut o notă de subsol în care s-a respins o altă atestare mai veche: *Pour ce qui est de l'attestation de 1047 citée par Houaiss*$_2$*, elle est invérifiable faute de référence précise.* Cu părere de rău, aceasta va fi soarta atestărilor din DELR: DELR va fi citat în DÉRom mai ales în note de genul: *Pour ce qui est de l'attestation de XXXX citée par DELR, elle est invérifiable faute de référence précise.*

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

actuală, redactorul poate păstra în arhiva lui personală indicarea sursei, dar este păcat să o țină numai pentru el, cu atât mai mult cu cât există riscul ca, peste un anumit timp, redactorul însuşi să fie în imposibilitatea de a regăsi sursa în propria arhivă (care se poate compromite într-un fel sau altul) şi, într-un scenariu extrem ca acesta, *nimeni, nici măcar redactorul*, nu va mai putea preciza sursa!

6. În acelaşi studiu de la începutul primului volum din DA, Sextil Puşcariu s-a pronunțat tranşant în legătură cu oportunitatea reflectării în dicționar a analizei lingvistice efectuate în cursul redactării: *N-am ținut să fim prea scurți în redactarea părții etimologice, căci motivarea unei etimologii, care nu e evidentă, e necesară, precum e necesar a arăta şi care sunt greutățile care fac îndoielnice alte etimologii. E adevărat că prin aceasta s-a mărit volumul dicționarului, dar reducerea întinderii lui trebuie să ne preocupe numai întru cât e împreunată cu pierdere prea mare de timp. Prin aceea însă că redăm motivarea şi dificultățile unei etimologii şi citățm forme romanice sau analogii din alte limbi, nu se pierde vreme.* (p. XXXVIII). Cu alte cuvinte, fie că toate aceste detalii sunt incluse în redactarea finală, fie că rămân în arhiva lexicografului, *munca este deja făcută.* În spiritul acestei observații, adăugăm că o condiție inerentă analizei de care vorbeşte lingvistul amintit este prezentarea etimoanelor ca veritabile lexeme: dotate cu semnificante bine stabilite, cu precizarea categoriei gramaticale şi a sensului, precum şi cu precizarea statutului lor, adică a gradului de răspândire în „limba-sursă" din diferite puncte de vedere (diacronic, diastratic, diafazic). Dacă această condiție rămâne nesatisfăcută, atunci avem a face doar cu nişte etichete, lipite în spațiul rezervat etimologiei mai mult pentru a satisface curiozitatea publicului asupra originii lexicului şi nu cu o cercetare ştiințifică veritabilă[7]. Este adevărat că maniera extrem de concisă de a indica etimoanele, dominantă în lexicografia românească din ultimele decenii, pare a-şi găsi corespondente chiar şi într-un dicționar ca DA: s.v. *apă*, *apleca* se indică etimoanele lat. *aqua, applicare*, acestea fiind etimologii „evidente"[8]. În cazurile cu etimologii mai puțin „evidente", autorii DA nu au pregetat să indice statutul etimoanelor în latină, de pildă s.v. *albină*: „lat. *alvina*, cuvânt atestat la gramaticul Caper, cu sensul... «stup»". Se poate înțelege de aici că lat. *alvina* apare *numai* la gramaticul Caper; în orice caz, că este vorba de un cuvânt rar, apărut târziu în latină. Urmează, în aceeaşi secțiune etimologică din DA s.v. *albină,* o serie de considerații privind transformările în plan semantic de la latină la română (care pot fi completate cu profit de ceea ce se adaugă în CDER s.v. *albină*). DELR reînnoadă tradiția de a indica, în cazul cuvintelor moştenite, extensiunea în plan romanic şi acest lucru este absolut salutabil, căci indicarea ariilor romanice în care s-a păstrat etimonul respectiv face parte integrantă din argumentarea unei soluții etimologice. Ne permitem să adăugăm însă că ar fi la fel de binevenită recuperarea celeilalte dimensiuni – circumscrierea sistematică a

[7] Cf. Buchi *et alii* 2010; Celac 2011: 173.

[8] Dar se menționează termenii romanici corespunzători, informație considerată probabil neesențială şi omisă în dicționare ca DLR, DEX şi multe altele.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

statutului etimoanelor (fie că este vorba de etimoane latineşti sau din alte limbi). Avem în vedere indicarea categoriei gramaticale a etimoanelor, a gradului lor de răspândire în limba-sursă, în conformitate cu lucrările de referinţă consacrate acelei limbi. Pentru un etimon ca lat. *aqua* este suficient să se precizeze faptul că este vorba de un termen general şi vechi, atestat începând de la Plaut (n. *ca* 254 – d. 184 î.H.), iar pentru *alvina* – să se precizeze că apare doar sporadic în latina imperială: la Pliniu cel Bătrân (n. 23 – d. 79. d.H.; dar este vorba de o atestare îndoielnică) şi la gramaticul Caper (sec. al 2-lea d.H.), citându-se, de fiecare dată, lucrări de referinţă precum Ernout/Meillet, TLL, OLD etc. În cazul etimoanelor latineşti neatestate, reconstruite, evident că nu se pune problema documentării lor ca atare, în schimb devine cu atât mai stringentă problema argumentării reconstrucţiilor în cauză, pe baza eventualilor termeni romanici înrudiţi sau pe baza unor eventuale formaţii analogice din anumite puncte de vedere etc.

Satisfacerea acestor exigenţe ni se pare cu atât mai importantă în cazul unor cuvinte cu etimologie controversată, cum este, de pildă *amnar* s.n. (având corespondente în aromână şi în meglenoromână), considerat moştenit fie (1.) din lat. *ignarium* (care trimite la ideea de „foc") în DELR şi, anterior, în LB, LM, CDED, SDLR, fie (2.) din lat. *manuale* (sau *manuarius,* care trimit la ideea de „mână") în CDDE, PEW, DA, CDER. La baza opţiunii din DELR pentru etimonul lat. *ignarium* se află, desigur, o anumită analiză detaliată, realizată pornind de la o serie de chestiuni precum următoarele: Care este statutul, răspândirea în latina din Antichitate a celor două etimoane? Care sunt termenii romanici susceptibili de a fi explicaţi prin cele două etimoane (dacă există)? Care este semantismul atestărilor vechi şi particularităţile lor formale (*amnar* având varianta *amânar*)? Există particularităţi în plan semantic sau formal în cazul formelor sud-dunărene ce pot constitui argumente în favoarea unui etimon şi în defavoarea celuilalt (pentru aceasta fiind necesară consultarea lucrărilor specifice, consacrate fiecărui dialect)? Credem că redactarea finală prezentată de dicţionarul etimologic nu are de ce să evite prezentarea analizei corespunzătoare. Amintim în acest context următoarea reflecţie a lui Sextil Puşcariu (1974: 230): *Descriind... faptele şi trăgând din ele concluzii de natură lingvistică nu ne-am împlinit încă toată misiunea ca oameni de ştiinţă. Rămâne încă o parte, poate cea mai importantă, căci ea leagă pe filolog şi lingvist de restul scrutătorilor vecinicului adevăr: este latura metodică. Cum trebuie tratat subiectul pentru ca studiile noastre să fie îndrumate pe calea cea bună? Iată întrebarea care trebuie să ne preocupe necontenit, pentru ca să împiedicăm pe urmaşii noştri de a cădea în rătăcirile noastre, iată partea pe care experienţa noastră câştigată după grele lupte o poate lăsa, ca cea mai frumoasă moştenire, celor chemaţi să ne continue opera.*

7. Referitor la tratarea dialectelor limbii române, DELR citează în paranteze formele corespunzătoare din dialectele sud-dunărene fără vreo documentare specifică, în conformitate cu tradiţia cercetărilor etimologice româneşti (v. PEW, CDDE, CDER etc.). De pildă, primul alineat din articolul *aer* din DELR se prezintă în felul următor:

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

***A*ER**[1] [ar.; mr.; ir. *åńer* „cer”] s.n. „văzduh – air” c. 1400.

(În conformitate cu *Normele lexicografice*, p. XVII, formele din aromână şi meglenoromână, fiind identice cu cea din dacoromână, nu se repetă). Această modalitate sugerează preponderenţa dialectului dacoromân asupra celorlalte, justificată din anumite puncte de vedere. Credem însă că, din punctul de vedere al cercetărilor etimologice consacrate elementelor lexicale moştenite, cele patru dialecte pot fi tratate pe picior de egalitate, căci ele s-au despărţit dintr-un trunchi comun şi deci poate fi „pus în paranteză” faptul că, în ultimele câteva sute de ani, dacoromâna a devenit o importantă limbă de cultură, cu peste douăzeci de milioane de vorbitori, în timp ce dialectele sud-dunărene, mai ales cel meglenoromân şi cel istroromân, sunt pe cale de dispariţie. Cu alte cuvinte şi pentru a cita un caz concret, o formă ca istr. *berikåtę* (v. detalii infra) este la fel de importantă ca şi termenul dacoromân corespunzător, *beregată* (ori poate chiar mai importantă, de vreme ce ea a rezistat chiar în condiţiile vitrege de bilingvism şi deznaţionalizare din ultimele secole).

7.1. În consecinţă, optăm pentru o modalitate de a trata dialectele limbii române pe picior de egalitate, utilizând şi citând sursele, lucrările de referinţă consacrate fiecărui dialect, după un model precum următorul, în care doar am reorganizat informaţiile citate în articolul respectiv din DELR:

drom. *aer* s.n. „văzduh” (datare ; surse ...).

arom. *aer* (surse ...).

megl. *aer* (surse ...).

istr. *åner* „cer” (surse ...)[9].

Vom vedea în cele ce urmează că fiecare dintre cele patru forme dialectale pune probleme specifice, pe care o cercetare etimologică modernă trebuie să le clarifice. Credem că această clarificare nu este posibilă fără *discutarea şi documentarea separată* a formelor dialectale în cauză. De altfel, acest deziderat, de a se indica sursele specifice pentru materialul lexical din dialectele româneşti sud-dunărene, a fost exprimat şi anterior, de pildă, de Nicolae Saramandu (1983: 318).

Aşa cum am menţionat mai sus, una dintre dificultăţile lucrărilor de sinteză din zilele noastre constă în faptul că există deja o tradiţie a cercetărilor în domeniu şi că, în prezent, se impune, uneori chiar stringent, evaluarea explicită a acestei tradiţii. Pentru a ne asigura condiţiile unei evaluări corecte, am spicuit formele dialectale corespunzătoare drom. *aer* din patru lucrări de referinţă anterioare şi din DELR, alcătuind următorul tabel:

[9] Anterior, Haralambie Mihăescu (1993) a adoptat o modalitate de prezentare întru câtva similară, în sensul că termenii din dacoromână nu sunt puşi în evidenţă, în niciun fel, în comparaţie cu termenii din dialectele sud-dunărene.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

	Arom.	Megl.	Istr.
PEW no 43	*aeru*	*aeru*	*ańer* „cer”
DA s.v. *aer*	*aer*	*aer*	*ańer* „cer”
CDER no 101	*aeru* (şi *aeră* < ngr. ἀέρας)	*aeru*	–
Mihăescu 1993: 179	*aeră* [lasă să se înţeleagă că poate fi moştenit, dar menţionează că termenul a fost explicat şi ca împrumut din greacă]	*aer*	*aer*
DELR s.v. *aer*[1]	*aer*	*aer*	*åńer* „cer”

Observăm cu uşurinţă următoarele diferenţe (dincolo de prezenţa sau absenţa lui [u] final) care necesită a fi clarificate şi care pot fi redate prin intermediul următoarelor chestiuni:

– De ce, pentru aromână, H. Mihăescu ignoră formele de tip *aer/aeru*, corespunzătoare morfologic cu termenul dacoromân (reţinând doar forma *aeră*, de genul feminin)? A avut motive să se îndoiască de (1.) existenţa reală a acestei forme în dialect sau de (2.) apartenenţa ei la fondul elementelor moştenite?

– De ce, pentru istroromână, unele surse citează forma *ańer/åńer*, având un sens deosebit („cer”), în timp ce H. Mihăescu citează o formă identică cu cea din dacoromână, *aer*, lăsând să se înţeleagă că sensul ei este acelaşi ca şi în dacoromână? Care este statutul real al formelor istroromâne menţionate? De ce CDER ignoră ambele forme? De ce PEW, DA şi DELR lasă deoparte forma *aer*? Există îndoieli privind (1.) existenţa ei reală sau (2.) apartenenţa ei la fondul elementelor moştenite?

Anticipând, atragem atenţia asupra faptului că existenţa megl. *aer/aeru* trebuie pusă sub un mare semn de întrebare, în ciuda consensului celor cinci lucrări (v. infra).

Din perspectiva informaţiei oferite de DELR (adică admiţând corectitudinea datelor şi a analizei subiacente), cititorul poate deduce că:

– Arom. *aeră*, absent din DELR, nu este moştenit (deja CDER a calificat expres această formă ca împrumut din greacă, iar H. Mihăescu a evocat această ipoteză, însă fără a tranşa);

– Istr. *aer* „văzduh”, absent din DELR, (1.) fie nu există, (2) fie există, dar nu este moştenit.

Remarcăm faptul că DELR nu-i ajută deloc pe cititori să aleagă între ipotezele (1.) şi (2.). Simpla omisiune a unei forme citate de lucrările precedente este o manieră tacită de a soluţiona cazul, care lasă loc la două sau chiar la mai multe interpretări. Singura modalitate de a clarifica aceste chestiuni este cea de a emite calificări explicite privind oricare dintre formele vehiculate de tradiţie. În Anexele de la final vom propune unele modalităţi succinte de rezolvare a acestor chestiuni[10].

[10] O cercetare independentă privind termenii corespunzători din greacă, latină, apoi moştenirea în plan romanic, a desfăşurat recent Simona Georgescu (2012), cu rezultate similare cu ale noastre, dar şi cu multe alte detalii, care depăşesc cadrul acestei recenzii. Îi mulţumim şi pe această cale pentru punerea la dispoziţie a lucrării.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

DELR s.v. *aer*[1] s.n. „văzduh", moştenit din „lat. *aer, aerem*", se referă la o sursă databilă „circa 1400", neprecizată în nici un fel, drept cea mai veche atestare pentru lexemul respectiv. Dicţionarele de referinţă au atestări mai recente: 1683 în DA şi în MDA; 1581 în TDRG$_{2–3}$. În DERS şi în Mihăilă,DLRV cuvântul nu apare. Presupunem că această datare se explică prin confuzia unui redactor, care a preluat-o din TDRG$_3$ s.v. *aer* s.n. „pânză cu care se acoperă vasele liturgice", fiind vorba de un omonim, împrumutat din slavonă. DELR s.v. *aer*[2] „pânză..." menţionează anul 1570 drept primă atestare, dar aici ar fi trebuit citată datarea „circa 1400".

Majoritatea lucrărilor de referinţă au văzut în rom. *aer* un element moştenit: TDRG$_{1–3}$; PEW no 43; DA; REW no 240; CADE; CDER no 101; DLRM; Fischer 1969: 141; DEX. Au fost şi unii cercetători, de mare autoritate ştiinţifică, ce au exprimat o opinie contrară. G. Pascu (1914: 3) susţine că *aer* „nu este popular şi deci provine din ngr.". Al. Graur (1937: 87) afirmă că rom. „*aier* est douteux: ce peut être un emprunt latin, peut-être même grec". I.A. Candrea (1932), afirmă că termenul *aer* este „un neologism intrat de prea puţină vreme în limbă" (p. 41), că „pentru popor, «aierul» e o noţiune abstractă, pentru el nu e nici visibil, nici tangibil" (p. 41) şi că poporul a recurs la alţi termeni pentru diverse ipostaze cât de cât tangibile ale acestei realităţi: *răsuflare, a trage sufletul*, pentru aerul respirat; *boare, vânt,* pentru aerul în mişcare; *văzduh* (p. 42). Tot acolo se invocă şi un ipotetic conflict omonimic cu *arie* „loc de treierat" (< lat. *area*), care ar fi dus la dispariţia termenului latinesc pentru „aer" încă din perioada de formare a limbii române. Menţionăm aici şi absenţa unui articol *aer* din CDDE, fapt care trebuie interpretat drept opinie implicită că acest lexem nu este moştenit. Marius Sala (1999) menţionează rezervele unor cercetători (fără a preciza care sunt aceia, dar este vorba, probabil, de Al. Graur şi I.-A. Candrea) privind caracterul moştenit al lexemului de faţă, rezerve având la bază presupusa absenţă a lui *aer* din textele vechi – „unii îl consideră împrumut din latina savantă pe motiv că lipseşte din textele vechi" (p. 22) – dar conchide că trebuie să fie vorba totuşi de o moştenire, deoarece *aer* este „înregistrat în toate dialectele sud-dunărene" (p. 140). Acelaşi raţionament fusese exprimat anterior în Coteanu/Sala 1987: 103. TDRG$_{2–3}$ de asemenea menţionează prezenţa lexemului în cele trei dialecte sud-dunărene, ca un argument implicit în favoarea moştenirii acestuia.

Cea mai veche atestare cunoscută cercetătorilor până acum circa două decenii era cea din 1683 [APOSTOLUL, ap. CGR I, 260] din DA s.v. *aer*. TDRG$_{2–3}$ menţionează o atestare mai veche cu un secol: 1581 [CORESI, EV. 357], care rămâne cea mai veche şi în urma unor investigaţii efectuate de noi cu această ocazie. Este adevărat că, în întinsul text al *Evangheliei cu învăţătură* a lui Coresi, *aer* apare o singură dată şi aceasta pare a fi şi singura atestare din secolul al 16-lea. În secolul următor am reperat doar următoarele surse care au lexemul *aer*: N. TEST. (1648): cinci atestări; ÎNDR. LEG. (1652): şapte atestări; MĂRGĂRITARE (1691): o atestare; *Viaţa Sfântului Vasile cel nou* (mijl. sec. 17), în C.POP.[2] IX: o atestare. În rest, aceste texte şi multe altele din perioada veche prezintă diverse sinonime pentru a

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

exprima acest concept, în primul rând *văzduh* (cf. DLR s.v.). Dar chiar şi aceste atestări sporadice cu lexemul *aer* în limba veche sunt suficiente pentru a-i certifica statutul de element moştenit: textele în cauză sunt traduceri care nu se revendică de la vreun model latin sau romanic, ca să poată fi vorba de împrumut[11].

Având în vedere faptul că DELR, făcând istoricul unor etimologii, adesea citează soluţii depăşite din surse precum LM (s.v. *afîn*[1]*, afla, agriş, aidoma, alică* etc.) sau CDED (s.v. *acioae, aciua, afîn*[1]*, afla, amăgi* etc.), înclinăm să credem că ar fi fost indicat să se menţioneze şi rezervele formulate de G. Pascu, Al. Graur şi I.A. Candrea în acest caz, deşi vechimea atestărilor cu *aer* nu le dă dreptate.

Am arătat mai sus că, în acest articol din DELR, sunt înregistraţi şi termeni din cele trei dialecte sud-dunărene: arom. megl. *aer*, istr. *åńer* „cer". După ce am văzut cum tratează PEW, DA, CDER şi Mihăescu 1993 formele dialectale corespunzătoare drom. *aer*, acum vom încerca să precizăm statutul lor din perspectiva unor lucrări speciale, consacrate fiecărui dialect în parte.

Arom. *aer* nu există în Pascu,DEM şi nici în DDA. În schimb, DDA înregistrează, pentru realitatea respectivă, termenii *aéră* s.f., *áir* s.m. şi *hîvă* s.m. Din prezentarea din acest dicţionar se poate înţelege că primii doi termeni ar avea o circulaţie limitată, ei fiind consideraţi împrumuturi din greacă, iar cel de-al treilea este termenul general şi este împrumutat din turcă; indicii de etimoane latineşti din acest dicţionar nu conţin lat. *aer (aerem)*.

Pascu, DEM vol. 2, p. 6 [secţiunea III.2.: *Elemente greceşti moderne*] înregistrează *aeră*, iar la p. 142 [secţiunea IV.: *Elemente turceşti*] menţionează *hăvă*; în vol. 1, consacrat elementelor latineşti şi romanice nu există niciunul dintre ceilalţi termeni menţionaţi.

În DIARO s.v. [drom.] *aer* figurează patru termeni care corespund, mai mult sau mai puţin, conceptului respectiv (reproducem câte un citat şi traducerea lui în dacoromână): 1. *vimtu* s.n. *Nu-ari dipu vimtu tu udă* „nu-i deloc aer în odaie"; 2. *aerâ* s.f. sg.t. *anghilili cântâ tu aerâ* „îngerii cântă în aer", acest termen fiind calificat ca rar şi regional; 3. *hâvă* s.m. *Hâvălu easti bunu Aminciu* „aerul / clima este bun[ă] la Aminciu" [mai multe citate, expresii]; *aeru* s.n. *Azâ aerlu nu-i curatu iuva tu lumi* „astăzi aerul nu-i curat nicăieri în lume"[12].

Forma *aeru* din DIARO este, după opinia profesorului N. Saramandu şi a cercetătoarei Manuelei Nevaci, un dacoromânism. *Aéră* este desigur un împrumut din neogreacă, cum se vede din accentuarea formei respective. În schimb, în *áir*, considerat în DDA drept împrumut din greacă, trebuie să vedem un termen moştenit. Fonetismul corespunde cu cel al altor termeni din fondul moştenit: a se compara arom. *c**ái**r* s.n., *tr**íi**r, tr**ii**ráre* vb.; *apr**i**r, pr**i**r* s.m. (toate în DDA) cu drom. *c**aie**r; tr**eie**ra; pr**íe**r*, *pr**ée**r, pr**iér*** „aprilie" (ultimele trei forme în DLR s.v. *priér*). Trebuie să admitem totodată că documentarea disponibilă pentru Tache Papahagi

[11] Observăm că această situaţie este similară cu cea a lui *timp,* care a fost puternic concurat, în limba veche şi chiar în epoca modernă, de sinonimul *vreme* (cf. Buchi 2000).

[12] DIARO nu indică etimologiile cuvintelor.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

în DDA a fost parțială, deoarece Manuela Nevaci ne asigură că, în graiul fărşerot, termenul uzual este *áir* (atestat, de exemplu, la subiectul Lefterie Trăşu (61 de ani), loc. Kristalopiyi, Grecia), şi că acesta nu poate fi decât moştenit, sinonimul *hâvă* nefiind cunoscut în această ramură a aromânei (Nevaci 2012).

Revenind la cele câteva lucrări de referință examinate mai sus, menționăm că doar PEW citează în sprijinul arom. *aeru* o sursă: este vorba de un dicționar aromân al lui Weigand în manuscris (sigla W). DA, CDER şi Mihăescu 1993 citează arom. *aer* (sau *aeru*) fără a invoca vreo sursă. Credem că această formă a fost preluată din PEW, fără a fi controlată, ajungând astfel în celelalte lucrări, inclusiv în DELR.

Existența unui termen moştenit, corespunzător drom. *aer* în dialectul meglenoromân nu se confirmă din perspectiva noului *Dicționar meglenoromân* (DDM), coordonat de Nicolae Saramandu, căci acest dicționar nu prezintă nici un termen similar – fapt care trebuie văzut ca un indiciu temeinic pentru absența lexemului din ansamblul celor circa 30 de surse ale dicționarului (v. Bibliografia DDM în FD 39 (2010), p. 53-54). În schimb, meglenoromâna dispune de *avá* s.f., împrumutat din macedoneană, unde este de origine turcă (DDM), acesta fiind termenul principal (dacă nu singurul) pentru a denumi realitatea respectivă.

Am văzut totuşi, mai sus, că o serie de lucrări de referință citează megl. *aer*/*aeru* (PEW; DA; CDER; Mihăescu 1993). Ca şi în cazul precedent, numai în PEW găsim menționarea unei surse în sprijinul megl. *aeru*, fiind vorba de acelaşi dicționar *aromân* al lui Weigand în manuscris. Este neaşteptat, dar totuşi posibil ca un dicționar dedicat unui dialect (aromân, în cazul de față) să menționeze şi forme din alt dialect (meglenoromân), cf. o situație similară în CapidanDicționar *passim*. Să nu uităm însă că gradul de certitudine privind realitatea unui fapt lingvistic este direct proporțional cu numărul atestărilor lui. În acest caz, fiind vorba de (1.) o *singura atestare* pe care se sprijină megl. *aer/aeru*; (2.) o atestare într-o *sursă inaccesibilă, deci imposibil de verificat*; (3.) o atestare pe care *nu o putem confirma* cu nicio altă sursă, circumspecția trebuie să fie cuvântul de ordine[13]. Putem bănui că responsabilitatea pentru introducerea formei megl. *aer* în dicționarele limbii române aparține fie lui Weigand, fie lui Puşcariu; e posibil ca totul să se bazeze doar pe o confuzie cu paronimul *áir* s.n. „pricopseală, noroc", împrumutat din macedoneană, unde a pătruns din turcă (DDM). Credem, în consecință, că lingviştii din epoca actuală sunt datori să caracterizeze un termen precum megl. *aer* în funcție de atestările directe disponibile, deci ca pe un termen în primul rând suspect. Preluarea lui, fără control, dintr-un dicționar în altul şi dintr-o lucrare în alta (PEW → DA → CDER → Mihăescu 1993 → DELR) nu reflectă situația de pe „teren" şi nu face decât să perpetueze o himeră.

Istr. *åńer* ne-a atras atenția atât din cauza fonetismului deosebit (inserarea lui [ń]), cât şi din cauza semantismului diferit, „cer". Verificând sursele consacrate

[13] Cf. dictonul *Testis unus, testis nullus*, care poate îndemna la neîncredere chiar şi în domeniul lingvisticii istorice, nu doar în cel juridic.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

acestui dialect, am constatat că majoritatea lucrărilor înregistrează o formă practic identică cu forma din dacoromână: MaiorescuIstria 105 [*aer*]; Byhan,JIRS 6, 183 [*áer*]; Puşcariu 1929: 100 [*Listele lui Bartoli*; *aie̯r*]; FrăţilăIstroromân 84 [*áie̯r*]; NeiescuIstroromân s.v. *aie̯r*. În privinţa sensului, remarcăm că toate sursele citate mai sus indică sensul general „văzduh”, dar se menţionează uneori şi tendinţa de predominare a sensului specializat „vârtej, curent de aer” (cf. sursele citate ap. FrăţilăIstroromân 84 s.v. *áie̯r*). Kovačec 1971: 229 precizează că acest termen tradiţional tinde să fie înlocuit de sinonimele *åriie̯* (< it.) şi, mai ales, *zråc* (< cr.). În ceea ce priveşte forma *åńer*, am descoperit-o (în afară de PEW no 43 şi DA s.v. *aer*) la PopoviciIstria 87, unde ea este citată, ca formă secundară, s.v. *aie̯r*. În ceea ce priveşte sensul „cer”, el este atribuit acestei forme istroromâne (în afară de DELR) numai în PEW no 43 [germ. „Himmel”] şi în DA s.v. *aer*. Probabil că PEW no 43 şi DA au servit drept sursă pentru redactorul DELR care a decis menţionarea istr. *åńer* „cer”. Neluarea în calcul a celorlalte surse a dus la această dublă eroare: citarea formei rare *åńer*, marcată de un fonetism secundar, în locul formei normale [*áie̯r*], precum şi atribuirea unui sens special („cer”) şi, după toate probabilităţile, rar, deoarece nu este confirmat de nicio altă lucrare. August Kovačec, a cărui părere am solicitat-o cu această ocazie, ne-a precizat că, în cursul amplelor anchete realizate în localităţile istroromâne, toate persoanele anchetate au negat forma *åńer* şi sensul „cer”.

7.2. DELR s.v. *bucă* s.f. „obraz; fesă” (< lat. *bucca*) menţionează arom. şi megl. *bucă*, fără detalii. Lexemul meglenoromân, deşi identic formal cu celelalte două forme româneşti cărora le-a fost alăturat, prezintă o mare diferenţă în planul conţinutului semantic; în conformitate cu PEW 226; CDDE 228; Candrea,GrS 3, 192; CapidanDicţionar s.v.; Mihăescu 1993: 207; DDM, el înseamnă „jgheab de scânduri prin care curge apa pentru a pune în mişcare roata morii; scoc, uluc”. În privinţa originii, părerile sunt împărţite; în majoritatea lucrărilor citate mai sus – PEW 226; CDDE 228; CapidanDicţionar; Mihăescu 1993: 207 – el este prezentat ca un continuator al lat. *bucca*, analiză care a fost preluată şi de autorii DELR. În schimb, Candrea,GrS 3, 192 şi, recent, DDM propun o etimologie complet diferită: bulg. *buka* „uluc, jgheab de apă la moară” (confirmat în: Gerov 1, 82; BER 1, 87)[14], care ni se pare a fi adevărata etimologie, având în vedere corespondenţa deplină în privinţa formei şi a sensului. În ceea ce priveşte cealaltă ipoteză etimologică, a moştenirii din lat. *bucca*, se remarcă nepotrivirea în planul sensului. Este adevărat că unele cuvinte importante, denumind părţi ale corpului, pot căpăta noi sensuri analogice, metaforice, ajungând să denumească şi diverse instrumente sau părţi ale lor (*cap, coadă, ureche*) sau forme specifice ale unor cursuri de apă (*cot, gură*) etc., dar apariţia acestor noi sensuri analogice nu este însoţită niciodată

[14] La rândul său, bulg. *buka* este un derivat de la *buk* s.m. „fag” (BER 1, 87). Acest radical este prezent în diverse limbi slave, între care şi în ucraineană, de unde a pătruns, prin intermediul unui derivat, şi în toponimia românească (*Bucovina*).

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

de eliminarea sensului fundamental, cum ar trebui să presupunem că s-au petrecut lucrurile în cazul megl. *bucă* „uluc la moară”, dacă am accepta etimonul lat. *bucca.*

7.3. DELR înregistrează omonimele *aiepta*[1] „a ademeni” (< lat. *allectare*) şi *aiepta*[2] „a arunca etc.” (< lat. *eiectare*). Pentru cel de-al doilea se menţionează corespondentul istr. *aĺeptå.* Sursele specifice, prin sensul pe care îl atribuie acestui lexem, recomandă fără echivoc asocierea istr. *aĺeptå* cu primul omonim. Cea mai detaliată descriere (şi cea mai convingătoare, în sensul că existenţa lexemului nu poate fi pusă la îndoială) o găsim la Kovačec 1971: 209–210: „*Aĺeptå* înseamnă «a chema animalele de casă (mai cu seamă găinile şi oile; informatorii admit, de asemenea, acest cuvânt pentru vite; despre viţei se spune, despre cai, nu), arătându-le sau aruncându-le hrană sau întrebuinţând anumite exclamaţii...»”. Autorul citat confirmă etimologia lat. *allectare*, susţinută recent şi în FrăţilăIstroromân 85; NeiescuIstroromân s.v. *aĺeptå* confirmă o dată în plus existenţa lexemului şi sensul său (şi propune un alt etimon latinesc: *electare*, pe care nu îl putem accepta, deoarece nu corespunde evoluţiei fonetice regulate: lat. /l/ intervocalic trebuia să devină rom. /r/, cf. *burete* < lat. **boletem* (*boletus*), *cărindar* < lat. *calendarius*).

7.4. DELR s.v. *aur* (< lat. *aurum*) nu înregistrează niciun termen din dialectele sud-dunărene, deşi poate fi luat în discuţie istr. *aur*, documentat în: MaiorescuIstria 108 [*aur*]; Byhan,JIRS 6, 190 [*áur*]; PopoviciIstria 89 [*aúr*]; FrăţilăIstroromân 97 [*áur*]; NeiescuIstroromân s.v. *aur*. Ultimii patru autori indică „lat. *aurum*” drept etimon pentru acest lexem istroromân. DELR s.v. *argint* (< lat. *argentum*) înregistrează doar megl. *răzint*, neluând în calcul istr. *arzint*, documentat în: MaiorescuIstria 107 [*argint*]; Byhan, JIRS 6, 188 [*arzint*]; PopoviciIstria 89 [*arzint*]; FrăţilăIstroromân 92 [*arzint*]; NeiescuIstroromân s.v. *argint* [var. *arzint*]. Ultimii patru autori indică „lat. *argentum*” drept etimon pentru acest lexem istroromân. Puşcariu 1926: 232, vorbind de procesul de înlocuire a termenilor vechi, tradiţionali, prin împrumuturi recente din croată, citează o serie de „exemple de coexistenţă a sinonimelor de dată veche [= moştenite] şi nouă [= croatisme]”, între care „*arzint* «argint» – *srébro*... *aur* «aur» – *zlåtę*”. În aceeaşi ordine de idei, Kovačec 1971: 200 afirmă că singura denumire pentru metale menţinută *în prezent* în acest dialect este cea pentru fier (istr. *fĺer*), dar la p. 226 menţionează şi termenii moşteniţi *aur* şi *argint*, după MaiorescuIstria, arătând că, în *istroromâna actuală*[15] (adică în materialul lingvistic adunat în cadrul propriilor sale anchete pe teren), ei au fost complet înlocuiţi de croatismele *zlåto,* respectiv *srébro.*

Credem că această situaţie recomandă includerea celor doi termeni istroromâni în DELR, cu atât mai mult cu cât istr. *arzint* figurează în: EWRS 116; CDDE 82; CDER 393, iar istr. *aur*, în: EWRS 170; CDER 534; Mihăescu 1993: 189. Un cititor care va confrunta informaţiile din DELR cu articolele corespunzătoare din celelalte lucrări citate va fi pus în situaţia de a face unele

[15] Acesta este obiectul cercetării respective, cum reiese şi din titlul ei: *Descrierea istroromânei actuale.*

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

deducţii pentru a explica lipsa istr. *arzint* şi *aur* din DELR („Autorii celorlalte lucrări s-au înşelat menţionând aceste forme istroromâne?” etc.)

Profităm de această ocazie pentru a semnala o situaţie întru câtva inversă, legată de lexemul *argint*, mai exact, de presupusele sale corespondente în dialectul aromân, „*arzint, răzint*”, menţionate în CDER no 393[16]. Cititorii care vor compara informaţiile din DELR cu cele din CDER no 393 riscă să se confrunte cu următoarea dilemă, văzând că, după CDER, aromâna are un termen moştenit din lat. *argentum*, iar după DELR – nu are. Pentru reconcilierea acestei reale contradicţii cititorii ar putea imagina mai multe „scenarii”:

1. Ciorănescu s-a înşelat: lexemul arom. „mr. *arzint, răzint*” nu există în realitate, motiv pentru care nu a fost menţionat în DELR.

2. Ciorănescu a avut dreptate: existenţa lexemului arom. „mr. *arzint, răzint*” ca element moştenit se poate confirma, iar absenţa lui din DELR este o scăpare a redactorilor.

3. Ciorănescu nu a dat dovadă de discernământul necesar, în sensul că arom. „*arzint, răzint*” există, dar nu este vorba de un element moştenit, motiv pentru care el nu poate fi citat împreună cu termenul dacoromân *argint*, şi de aceea a fost omis de autorii DELR.

Verificând în DDA, am constatat, pe de o parte, absenţa formelor aromâneşti „*arzint, răzint*” (care nu apar nici în EWRS 116; CDDE 82; Mihăescu 1993: 189), iar pe de altă parte, că aromâna dispune de termenul *asíme* s.f. „argint” (< ngr.), ceea ce înseamnă că scenariul nr. 1 este cel adevărat. Presupunem că menţionarea arom. „*arzint, răzint*” în CDER no 393 se datorează confuziei privind eticheta cu numele idiomului: *arzint* şi *răzint* nu sunt termeni aromâni, ci meglenoromâni (Candrea,GrS 3, 185 [*arzint*]; 6, 191 [*răzint*]; CapidanDicţionar s.v. *răzint*; cf. şi DDM [„*arzint* vezi *răzint*”]). Probabil că autorii DELR au efectuat aceleaşi etape de documentare, ajungând la concluzia că lat. *argentum* nu s-a păstrat în aromână. În situaţia actuală, când rezultatele acestor investigaţii nu sunt puse la îndemâna cititorilor, aceştia sunt obligaţi să refacă independent toată munca de documentare, pentru a clarifica o chestiune punctuală ca aceasta.

7.5. Etimologia substantivul *beregată* rămâne controversată în lingvistica românească. DELR s.v. anunţă că etimologia este nesigură, adăugând imediat: „probabil lat. **uerrucata* (< *uerruca* „ieşitură”)”, şi enumerând celelalte ipoteze etimologice care au mai fost propuse, între care şi cea a provenienţei din substrat. Nu suntem în măsură să aducem date noi privind originea acestui cuvânt, ci doar semnalăm existenţa lui şi în dialectul istroromân, cu acelaşi sens ca şi în dacoromână. Sursele specifice disponibile sunt: PopoviciIstria 92 [s.v. *berikåta*]; KovačecRječnik 37 [*berikåtę*]; FrăţilăIstroromân 114 [s.v. *berikåtę*, citează diverse alte atestări şi o serie de variante ale lexemului, atribuindu-l fondului moştenit din

[16] „Mr. *arzint, răzint*”; abrevierea „mr.” din CDER înseamnă „macedoromân = aromân” (Cf. CDER p. 14 [*Abrevieri*]; cf. şi numeroasele cazuri consecvente de utilizare a acestei abrevieri, de pildă s.v. *apă*: „Mr. *apă,* megl. *apă, apu,* istr. *ape*”).

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

latină, cu etimonul **verucata*]; NeiescuIstroromân s.v. *bericâta*; o formă similară istroromână fusese citată şi în CDER 796 s.v. *beregată.* Precizăm că forma *berikâta* este specifică graiului din Jeiăn, iar *berikâtę*, graiului din Şuşnievița şi din celelalte sate din sudul domeniului istroromân. În aceste condiții, deşi etimologia nu este clarificată, nu vedem niciun motiv ca DELR să lase deoparte termenul istroromân corespunzător.

7.6. DELR s.v. *acru* înregistrează derivatul *înăcri* vb., având corespondentul arom. *anăcrire*, căruia nu i se precizează sensul. DDA (p. 155) confirmă existența acestui verb (*anăcrescu, anăcrire*), dar precizează că el înseamnă „a certa" şi etimologia lui este: „*ánă-* (gr. *ana-*) + *acrescu* [„a acri, a face să fie acru"]". Punctul de plecare mai îndepărtat în cazul drom. *înăcri* şi arom. *anăcrescu, anăcrire* este desigur acelaşi: adj. *acru*, dar mecanismul este diferit, în cazul aromânei intervenind prefixul de origine greacă; în plus, sensul este diferit în aromână. Însuşi fonetismul acestui verb aromânesc îl denunță ca pe un element mixt, căci, în aromână, termenii corespunzători celor cu [în-] la inițială din dacoromână au drept sunet inițial consoana [n]: *ntreg* „întreg", *ntunearic* „întuneric", trăsătură care revine constant şi în cazul derivatelor: *ntrupuşădzu, ntrupuşare* „a întrupa", *nvipirat* „rău ca o viperă" (v. DDA pentru multe alte exemple). Credem că, dacă drom. *înăcri* şi arom. *anăcrire* sunt înregistrate fără specificarea diverselor detalii şi deosebiri, unele ținând nemijlocit de etimologie, munca nu este făcută până la capăt.

8. Necesitatea de a evalua explicit tradiția cercetărilor în domeniu, la care ne-am referit mai sus, ni se pare cu atât mai justificată, cu cât unele dintre rezultatele considerate a reprezenta achiziții indiscutabile, la o cercetare detaliată pot fi modificate radical, cum am văzut în cazul formelor dialectale pentru *aer* sau în cazul megl. *bucă.* În alte cazuri, cercetarea detaliată la care ne referim poate preciza cărui lexem dacoromân îi corespunde, în realitate, o formă precum istr. *aʹeptå.* Suntem absolut conştienți că rezolvarea problemelor punctuale de acest gen necesită un efort considerabil şi o muncă de documentare de durată, dar suntem convinşi că aceasta este singura modalitate prin care se poate asigura progresul în domeniul lingvisticii istorice şi al etimologiei[17]. Din alt punct de vedere, chestiunile de care ne-am ocupat în paginile precedente pot fi rezumate în felul următor, în conformitate cu normele de redactare actuale ale DELR:

s.v. *aer* – a se înlocui „ar.; mr.; ir. *åńer* «cer»" cu „ar. *áir*, ir. *ái̯er*"; a se înlocui datarea „c. 1400" cu „1581";

[17] Cf. următorul pasaj foarte grăitor: „Beginning students are sometimes discouraged by the belief that 'all the easy stuff's already been done. What's left is really hard.' But when that 'easy stuff' is examined closely, it often turns out that it is only half-done, and that the conclusions do not follow from the premises (which often are not made explicit), or that the assumptions they are based on are no longer considered tenable. A surprising amount of the 'easy stuff' needs to be re-done". (Georgia M. Green / Jerry L. Morgan, *Practical guide to syntactic analysis*, Stanford, Center for the Study of Language and Information, 1996, p. 17, ap. Buchi/Schweickard 2011: 633)

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

s.v. *bucă* – a se elimina „mr.”;
s.v. *aiepta* „a ademeni” – a se adăuga „[ir. *aʎeptå*]”;
s.v. *aiepta* „a arunca” – a se elimina „[ir. *aʎeptå*]”;
s.v. *aur* – a se adăuga „[ir. *áur*]”;
s.v. *argint* – a se adăuga „[ir. *arzínt*]”;
s.v. *beregată* – a se adăuga „[ir. *berikåta/berikåtę*]”.

Credem însă că nu prezentarea cât mai concisă a rezultatelor cercetării este miza adevărată. Lexicografia istorică actuală îşi poate dovedi frumuseţea mai ales prezentând reflecţia care duce la descoperirea originii şi a biografiei cuvintelor. Tendinţa de a evita cercetarea unor fapte considerate simple şi clarificate trebuie să facă loc unei examinări şi reevaluări metodice şi detaliate, pentru că numai aşa cercetătorii de azi pot ajunge să sesizeze în adevărata lor lumină faptele de limbă menţionate de savanţii din generaţiile precedente. Altfel, cercetătorii din epoca actuală riscă să colporteze doar etichetele care au fost stabilite de înaintaşi, fără a accede la esenţa faptelor lingvistice din spatele acelor etichete[18].

ANEXE

Prezentăm propunerile noastre de tratare, în plan lexicografic, a situaţiilor comentate mai sus. În cazul *aer* suntem în măsură să propunem refacerea întregului articol (fără familia lexicală); în celelalte cazuri notăm succint doar remarcile privind formele dialectale puse în discuţie. Aspectele pe care am încercat să le detaliem, în conformitate cu observaţiile de mai sus, sunt: 1. Indicarea sursei de unde provine datarea; 2. Documentarea separată a formelor dialectale, pe baza lucrărilor specifice, pentru a proba existenţa lor şi caracterul lor moştenit; 3. Detalierea statutului etimonului; 4. Argumentarea, în note de subsol, a soluţiei etimologice adoptate, în cazurile în care lucrările de referinţă precedente prezintă descrieri divergente. 5. Semnalarea tendinţei de marginalizare sau eliminare a lexemelor moştenite discutate prin cuvinte de alte origini; 6. Denunţarea unor forme „fantomatice” citate de lucrările de referinţă precedente.

AER

drom. *áer* s.n. „văzduh” (din 1581, CORESI, EV. 357; $TDRG_{1–3}$; PEW no 43; DA; CADE; CDER no 101; DLRM; Fischer 1969: 141; DEX; DELR)[1].

[18] Iată ce spunea, în acest sens, Ovid Densusianu, la începutul carierei sale ştiinţifice: „În filologie, ca şi în alte ştiinţe, nimeni nu trebuie să se încreadă orbeşte în ceea ce s-a spus de alţii. Dinaintea fiecărui fapt, filologul conştiincios trebuie să pună un punct de întrebare. Şi chiar atunci când avem de-a face cu o autoritate în ştiinţă, este indispensabil să controlăm tot ce a afirmat ea. Nenumărate greşeli au trecut dintr-o scriere într-alta din cauza lipsei de control din partea acelora care au primit, cu bună credinţă, rezultatul cercetărilor altora. Un fel de scepticism, nu descurajator însă, este de mult folos unui filolog. El ne întăreşte în credinţa că numai atunci putem fi siguri şi mulţămiţi de munca noastră când singuri am examinat de aproape fiecare detaliu pe care se razimă argumentările noastre. (Ovid Densusianu, *Obiectul şi metoda filologiei.* Lecţie inaugurală ţinută la Facultatea de Litere din Bucureşti, la 29 octombrie 1897, în *Opere,* 1968, vol. 1, p. 19).

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

arom. fărşerot. *áir* (DDA; Nevaci 2012 [sub tipar])[2, 3].

istr. [*ái̯er*] (MaiorescuIstria 105; Byhan,JIRS 6, 183; Puşcariu 1929: 100 [*Listele lui Bartoli*]; Kovačec 1971: 229; FrățilăIstroromân 84; NeiescuIstroromân)[4].

Etim: Lat. *aer, aerem*, ac. şi *aera* „id.”, este un grecism, pătruns de timpuriu în latină, atestat începând de la Plaut (n. *ca* 254 – d. 184 î.H.), cf. TLL 1, 1046–1052; Ernout/Meillet s.v. *āēr*; cf. o prezentare detaliată a situației lexemelor corespunzătoare în greaca veche, în latină şi în limbile romanice la Georgescu 2012. REW no 240: v.it. engad. friul. fr. occit. cat. sp. port.

Note:

[1] Datarea „circa 1400” din DELR (fără indicarea sursei), provine, probabil, prin intermediul unei confuzii, din $TDRG_{2–3}$ s.v. *aer* „văl”. – Pascu 1914: 3, Graur 1937: 87 şi Candrea 1932: 41–43 se pronunță împotriva moştenirii drom. *aer*, considerând că poate fi vorba mai degrabă de un împrumut din latină sau din greacă, cu argumentul absenței atestărilor vechi dacoromâneşti (v. Candrea 1932: 41–43 pentru alte detalii; cf. absența articolului *aer* din CDDE şi, mai recent, absența rom. *aer* din LEI 1, 1087). Ultimele cercetări arată că atestările vechi, deşi rare, nu lipsesc (N. TEST. [1648]: cinci atestări; ÎNDR. LEG. [1652]: şapte atestări; MĂRGĂRITARE [1691]: o atestare etc.), neputând fi explicate prin vreo influență romanică sau latină; *aer* a fost puternic concurat de împrumutul vechi slav *văzduh*; cf. o situație similară în cazul lexemelor *timp* şi *vreme* (Buchi 2000).

[2] În DDA se consideră că arom. *áir* ar fi un împrumut din neogreacă, însă anchete recente (Nevaci 2012) indică existența acestui lexem în graiul fărşerot cu statut clar de element moştenit (cf. fonetismul specific în arom. ***cáir*** s.n., ***tríir, triiráre*** vb.; ***apri̯r, pri̯r*** s.m., comparate cu drom. ***cai̯er; trei̯era; pri̯er***, ***préer, pri̯ér*** „aprilie” [ultimele trei forme în DLR s.v. *priér*]). În rest, aromâna dispune de grecismul *aéră* s.f. (Pascu, DEM 2, 6; DDA; uneori [Mihăescu 1993: 179; BaraAroumain] a fost admisă, în mod eronat, posibilitatea moştenirii şi turcismul *hîvă* s.m. (DDA; DIARO s.v. *aer*). – PEW no 43, DA s.v. *aer*, CDER no 101 şi DELR s.v. *aer*[1] citează un arom. *aer/aeru*, dar existența lui reală în dialect nu se confirmă; arom. *aeru* din DIARO s.v. *aer* este un dacoromânism recent.

[3] Megl. *aer/aeru* a fost citat în PEW no 43; DA s.v. *aer*; CDER no 101; Mihăescu 1971: 179; DELR s.v. *aer*[1], dar existența lui reală în dialect nu se confirmă, cf. absența acestui termen în DDM; meglenoromâna dispune de *avá* s.f. „aer”, împrumutat din macedoneană, unde este de origine turcă (DDM).

[4] Kovačec 1971: 229 precizează că acest termen tradițional tinde să fie înlocuit de sinonimele *åri̯e* (< it.) şi, mai ales, *zrâc* (< cr.). – PEW no 43, DA s.v. *aer* şi DELR s.v. *aer*[1] citează istr. *ańer* „cer”. Sensul diferit nu se confirmă în nicio altă lucrare specifică, iar fonetismul, secundar, este înregistrat numai în PopoviciIstria 87; cf. o încercare de explicare a acestui fonetism la Puşcariu, DR 3, 667.

BUCĂ

drom. *búcă* [...].

arom. *búcă* [...].

Note:

[1] Megl. *búcă* s.f. „jgheab de scânduri prin care curge apa pentru a pune în mişcare roata morii; scoc, uluc” a fost considerat adesea drept continuator al lat. *bucca* (PEW 226; CDDE 228; CapidanDicționar; Mihăescu 1993: 207; DELR). Din motive de ordin semantic, preferăm să vedem în el un împrumut din bulg. *buka* „id.” (Gerov 1, 82; BER 1, 87), în acord cu I.-A. Candrea,GrS 3, 192 şi DDM.

AIEPTA

drom. *aieptá* vb. „a ademeni” [...].

istr. *aĺeptå* vb. „a chema, a ademeni animalele de casă” (Kovačec 1971: 209–210; FrățilăIstroromân 85; NeiescuIstroromân)[1].

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

Etim.: Lat. *allectare* [...].

Note:

[1.] NeiescuIstroromân propune un etimon latinesc diferit: *electare*, pe care nu îl acceptăm din motive de ordin formal: lat. /l/ intervocalic trebuia să devină rom. /r/, cf. *burete* < lat. **boletem* (*boletus*), *cărindar* < lat. *calendarius.*

AUR

drom. *áur* s.n. [...].

istr. *áur* (MaiorescuIstria 108; Byhan,JIRS 6, 190; PopoviciIstria 89; FrăţilăIstroromân 97; NeiescuIstroromân)[1].

Etim.: [...].

Note:

[1] Acest termen moştenit este înlocuit în istroromâna actuală de croatismul *zlåtę/zlåto* (Kovačec 1971: 226; cf. şi Puşcariu 1926: 232).

ARGINT

drom. *argint* s.n. [...][1].

megl. *arzint/răzint* (Candrea,GrS 3, 185 [*arzint*]; 6, 191 [*răzint*]; CapidanDicţionar s.v. *răzint*; cf. şi DDM [„*arzint* vezi *răzint*"]).

istr. *arzínt* (MaiorescuIstria 107; Byhan, JIRS 6, 188; PopoviciIstria 89; FrăţilăIstroromân 92; NeiescuIstroromân)[2].

Etim.: [...].

Note:

[1] Arom. „*arzint, răzint*" menţionat în CDER 393, dar absent din DDA, se explică prin atribuirea greşită a etichetei glotonimice, fiind vorba, în realitate, de elemente meglenoromâne. Pentru a denumi realitatea respectivă, aromâna dispune de împrumutul din neogreacă *asíme* s.f. (DDA).

[2] Acest termen moştenit este înlocuit în istroromâna actuală de croatismul *srébro* (Kovačec 1971: 226; cf. şi Puşcariu 1926: 232).

BEREGATĂ

drom. *beregată* s.f. [...].

istr. *berikåta/berikåtę* (PopoviciIstria 92; KovačecRječnik 37; FrăţilăIstroromân 114; NeiescuIstroromân).

DICŢIONARE ŞI GLOSARE

BaraAroumain = Mariana Bara, *Le Lexique latin hérité en aroumain dans une perspective romane*, Munich, Lincom, 2004.

BER = Vl. Georgiev *et. al.*, *Български етимологичен речник* (*Dicţionarul etimologic bulgar*), Sofia, Academia de Ştiinţe Bulgară, Institutul Limbii Bulgare, Editura Academiei de Ştiinţe Bulgare, vol. 1, 1971.

Byhan, JIRS 6 = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, vol. 6, 1899, p. 174–396.

CADE = *Dicţionarul enciclopedic ilustrat.* Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-A. Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu. Bucureşti, Editura Cartea Românească [1926–1931].

Candrea, GrS = I.-A. Candrea *Glosar meglenoromân*, în „Grai şi suflet", nr. 3, 1927–1928, p. 175–209; 381–412; nr. 6, 1933–1934, p. 163–192; nr. 7, 1937, p. 194–230.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

CapidanDicţionar = Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, vol. 3, *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1935.
CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. (*A–Putea*). Bucureşti, Editura Socec, 1907–1914.
CDED = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Ludolphe St. Goar, Francfort A/M.; Berlin, A. Asher; Socec, Bucarest 1870. Vol. II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Ludolphe St. Goar, Francfort; S. Calvary, Berlin; Sotschek, Bucureşti, 1879.
CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru-Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin. Bucureşti, Editura Saeculum, 2002 (ediţia originală a fost publicată în limba spaniolă, în 1958–1966).
DA = *Dicţionarul limbii române* [serie veche]. Sub conducerea lui Sextil Puşcariu. *A–C*, *D–de*, *F–I*, *J–lojniţă*, Bucureşti, Academia Română/Socec/Tipografia Ziarului „Universul", 1913–1948.
DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974.
DDM = Nicolae Saramandu, Marilena Tiugan, Irina Floarea, Alina Celac, *Dicţionar meglenoromân*. Literele *A*, *Ă*, în FD, vol. XXIX, 2010, p. 52–135; *Dicţionar meglenoromân*. Litera *B*, în FD, vol. XXX, 2011, p. 51–115.
DÉRom = Buchi (Éva) & Schweickard (Wolfgang) (dir.), *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom)*, Nancy, ATILF, site Internet (http://www.atilf.fr/DERom), 2008–.
DERS = Gheorghe Bolocan *et al.*, *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române 1374–1600*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1981.
DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan". Ediţia a II-a. Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
DIARO = Matilda Caragiu-Marioteanu, *Dicţionar aromân-macedo-vlah comparativ* (*român literar–aromân*), *contextual, normativ, modern,* vol. 1, *A–D*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.
DLR = *Dicţionarul limbii române. Serie nouă*. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă. *D*, *E*, *L–Z*, Bucureşti, Academia Română/Editura Academiei, 1965–2010.
Ernout/Meillet = Alfred Ernout, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, ediţia a patra. Paris, Klincksieck, 1959 [prima ediţie: 1932].
FrăţilăIstroromân = Vasile Frăţilă, Gabriel Bărdăşan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice.* Partea I, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2010.
Gerov = Naiden Gerov, *Речникъ на блъгарскый языкъ* (*Dicţionarul limbii bulgare*), vol. 1–5, Plovdiv, Editura Săglasie, 1895–1904.
KovačecRječnik = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramtikom i tekstovima)*, Pula, Mediteran, 1998.
LEI = Max Pfister, Wolfgang Schweickard (dir.) *et. al.*, *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Reichert, 1979–.
LM = A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicţionariul limbei romane,* 3 tomuri, Bucureşti, Societatea Academică Română/Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1871–1877.
MaiorescuIstria = Ioan Maiorescu, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, traducere în italiană de Elena Pantazescu, Trieste, Parnaso. 1996 [ediţia originară: 1874].
Mihăilă, DLRV = Gheorghe Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi (Sfârşitul sec. X – începutul sec. XVI)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1974.
NeiescuIstroromân = Petru Neiescu, *Dicţionarul dialectului istroromân*, vol. I. A–C. Editura Academiei Române, Bucureşti, 2011.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

OLD = P. G. W. Glare (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon, 1968–1982.
Pascu, DEM = Giorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédoroumain*, 2 vol., Iaşi, Cultura Naţională, 1925.
PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache.* I: *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen.* Heidelberg, K. Winter, 1905.
PopoviciIstria = Josif Popovici, *Dialectele romîne din Istria.* Partea a 2-a (Texte şi glosar), Halle, Josif Popovici, 1909.
SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti.* Ediţiunea întâia. Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", 1939.
TLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig, Teubner, 1900–.

BIBLIOGRAFIE

Andronache 2008 = Marta Andronache, *Le problème de la continuité en lexicologie historique. Réflexions à partir de la pratique lexicographique dans le cadre du projet DETCOL* în volumul colectiv: Durand J. *et al.* (ed.), *Congrès Mondial de Linguistique Française – CMLF 2008*, Paris, Institut de Linguistique Française, p. 1103–1116; articol disponibil la http://dx.doi.org/10.1051/cmlf08181.
Buchi 2000 = Eva Buchi, *Le point de vue onomasiologique en étymologie. Réflexions méthodologiques à partir de roumain vreme et timp*, în „Revue de linguistique romane", 64, 347–378.
Buchi *et al.* 2010 = Éva Buchi, Jean-Paul Chauveau, Xavier Gouvert, Yan Greub, *Quand la linguistique française ne saurait que se faire romane: du neuf dans le traitement étymologique du lexique héréditaire*, în volumul colectiv: Neveu F. *et al.* (ed.), *Congrès Mondial de Linguistique Française – CMLF 2010*, Paris, Institut de Linguistique Française, p. 111–123; articol disponibil la http://www.linguistiquefrancaise.org şi http://dx.doi.org/10.1051/cmlf/2010025.
Buchi/Schweickard 2011 = Eva Buchi / Wolfgang Schweickard, *Ce qui oppose vraiment deux conceptions de l'étymologie romane. Réponse à Alberto Vàrvaro et contribution à un débat méthodologique en cours*, „Revue de linguistique romane" 75, 628–635.
Candrea 1932 = I.-A. Candrea, *Elemente latine dispărute din limba română*, Curs universitar. Bucureşti, Litografia Constanţa Dumitrescu.
Celac 2011 = Victor Celac, *„Vitalitatea" etimoanelor ca metodă în etimologie*, în *Studia lingvistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, editor Manuela Nevaci, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 173–183.
Coteanu/Sala 1987 = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română*. Bucureşti, Editura Academiei Române.
Densusianu 1938 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine.* Tome II: *Le seizième siècle*, Paris, Leroux.
Fischer 1969 = Iancu Fischer. III. *Lexicul*, în: Alexandru Rosetti *et al., Istoria limbii române*, vol. 2, Bucureşti, Editura Academiei, p. 110–173.
Georgescu 2012 = Simona Georgescu, *Los helenismos del latín con difusión panrománica. El caso de AER (con acento en su situación en rumano y español)*, [ms.].
Graur 1937 = Alexandru Graur *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique" nr. 5, 80–124.
Kovačec 1971 = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, Editura Academiei.

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)

Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Nevaci 2012 = *Identitate românească în context balcanic* (proiectul postdoctoral *Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale* cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti [în pregătire].
Pascu 1914 = Giorge Pascu, *Dl Meyer-Lübke şi etimologia română* [recenzie la REW ediţia 1], în „Viaţa românească", Iaşi, septembrie, 1914 [extras].
Puşcariu 1926 = Sextil Puşcariu *et al.*, *Studii istroromâne.* II. *Introducere – Gramatică – caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională.
Puşcariu 1929 = Sextil Puşcariu *et al.*, *Studii istroromâne.* III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională.
Puşcariu 1974 = Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii.* Ediţie îngrijită de Ilie Dan. Prefaţă de G. Istrate. Bucureşti, Editura Minerva.
Sala 1999 = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române.* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Saramandu 1983 = Nicolae Saramandu, *Dialectele româneşti sud-dunărene şi dicţionarele etimologice ale limbii române*, în SCL, vol. 34, nr. 4, p. 317–321.

REMARQUES SUR LE TRAITEMENT DES DIALECTES ROUMAINS, SUR LE PROBLÈME DE LA DATATION DES LEXÈMES ET SUR LA VALORISATION DES SOURCES DANS LE NOUVEAU *DICTIONNAIRE ÉTYMOLOGIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE*

RÉSUMÉ

La parution du nouveau *Dictionnaire étymologique de la langue roumaine* sous l'égide de l'Académie Roumaine est un événement de référence dans la linguistique roumaine actuelle. Les remarques présentées concernent le traitement des dialectes roumains, le problème de la datation des lexèmes et la valorisation des sources philologiques et linguistiques.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-A15321 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 12:03:54 UTC)